



8. Левчук О.В. Вища математика (фахове спрямування). Частина I. Методичні вказівки для проведення практичних занять та самостійної підготовки здобувачів вищої освіти першого освітнього рівня галузі знань – 10 «Природничі науки», спеціальності – 101 «Екологія» / Левчук О.В., Дячинська О.М. Вінниця: РВВ ВНАУ, 2018. 123 с.

9. Семенова Е.Е. Математические методы в экологии: Сборник задач и упражнений / Е.Е. Семенова, Е.В. Кудрявцева. Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 2005. 130 с.

10. Кривошеин Д.А. Экология и безопасность жизнедеятельности. / Д.А. Кривошеин, Л.А. Муравей и др. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 447 с.

УДК 378.371.315.6:371.382

ІНКУЛЬТУРАЦІЯ І СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДНИКИ ЦІЛІСНОГО ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Манжос Е.О., к. пед. н.,
старший викладач кафедри української та іноземних мов
Вінницький національний аграрний університет

У статті розглянуто теоретико-методологічні підстави визначення комунікативної культури як предмета педагогічного дослідження. З'ясовано, що комунікативна культура особистості в контексті різних теорій особистості дає змогу не тільки виявити різні ракурси її вивчення, але й визначити низку психолого-педагогічних умов її формування. Останні зумовлені різними підходами до розуміння природи і сутності комунікативної культури.

Ключові слова: комунікативна культура, інкультурація і соціалізація, діяльнісний підхід, комунікативна культура особистості, соціальна і культурна екологія, спілкування.

В статье рассмотрены теоретико-методологические основания определения коммуникативной культуры как предмета педагогического исследования. Выяснено, что коммуникативная культура личности в контексте различных теорий личности позволяет не только выявить различные ракурсы ее изучения, но и определить ряд психолого-педагогических условий ее формирования. Последние обусловлены различными подходами к пониманию природы и сущности коммуникативной культуры.

Ключевые слова: коммуникативная культура, инкультурация и социализация, деятельный подход, коммуникативная культура личности, социальная и культурная экология, общение.

Manzhos E.O. THE INCULTURATION AND SOCIALIZATION AS A COMPLEX PROCESS OF COMMUNICATIVE CULTURE OF FORMATION OF PERSONALITY

The article deals with the theoretical and methodological grounds for determining the communicative culture as a subject of pedagogical research. It is proved, that communicative culture of personality in the context of different pedagogical theories can not only identify the different perspectives of study, but also identify a number of psycho-pedagogical conditions of formation. They are due to different approaches to understanding the nature and essence of communicative culture.

Key words: communicative culture, inculturation and socialization, communicative approach, communicative culture of personality, social and cultural environment, communication.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції гуманітарної політики та культури ставлять нові вимоги до мовленнєвої освіти, що визначаються як основною функцією мови – бути засобом спілкування, пізнання, порозуміння, так і суспільним замовленням – сформувати соціально активну україномовну мовленнєву особистість. Швидкий розвиток засобів масової комунікації і викликані ним зміни в житті суспільства й окремого індивіда зумовили потребу в осмисленні комунікативної культури як соціально-культурного феномена багатьма науками: філософією, культурологією, соціологією, психологією, педагогікою, лінгвістикою, що засвідчує необхідність його міждисци-

плінарного вивчення. Разом з тим, сфера, що охоплюється поняттям «комунікативна культура», залишається невизначеною, недостатньо обґрунтованими є також теоретико-методологічні підстави визначення комунікативної культури як предмета педагогічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Тенденція до осмислення комунікативної культури як самостійного предмета міждисциплінарних досліджень знайшла відображення в наукових працях загальнотеоретичного плану, де узагальнені результати досліджень, здійснених у межах різних наукових шкіл, напрямів, підходів з метою побудови загальної теорії комунікації (М. Василик, Л. Землянова,



В. Кашкін, М. Костенко, О. Костіна, О. Леонтович, Г. Почепцов, С. Сарановська та ін.). Значення цих досліджень для розв'язання сучасних педагогічних проблем полягає у тому, що вони дають змогу, з одного боку, більш цілісно уявити комунікативну культуру як предмет педагогічного аналізу, а з іншого – осмислити педагогічні проблеми в контексті комунікативної проблематики.

Метою цієї статті є розгляд інкультурації і соціалізації як складників єдиного процесу формування комунікативної культури особистості.

Виклад основного матеріалу. Проблема, пов'язана з формуванням комунікативної культури особистості, є складником більш широкої проблеми – інкультурації особистості: її «входження» в культуру, залучення до культурних цінностей соціуму.

Питання формування комунікативної культури особистості завжди були в центрі уваги педагогіки і досліджувалися в багатьох аспектах (культура спілкування, поведінки, міжособистісних відносин, мовлення культура тощо).

З розвитком техніки, у зв'язку з соціальними, політичними, економічними змінами, трансформаціями в системі культурних цінностей змінювалась і специфіка комунікацій у їх змістовому, формальному, технічному аспектах, що актуалізувало нові завдання і напрями дослідження комунікативної культури. У педагогіці це знайшло відображення в обґрунтуванні педагогічних цілей, адекватних актуальним соціокультурним проблемам, і в розробленні відповідних педагогічних технологій. Зазначене повною мірою відноситься до сучасного етапу розвитку суспільства, що супроводжується кардинальними змінами в системі інфокомунікацій і в комунікаційних технологіях [4].

Думка соціального психолога Т. Ньюкома, висловлена ще тридцять років тому стосовно того, що «термінологія в галузі дослідження комунікативних процесів настільки нерозвинена, що ми навряд чи знаємо, як спілкуватися з приводу комунікації», залишається актуальною і дотепер.

К. Платонов відзначає, що розвиток особистості включає два поняття: її визрівання і формування [8, с. 232]. Формування особистості, таким чином, – це її розвиток у результаті певних впливів на неї. К. Платонов виділяє три види формування: стихійне, цілеспрямоване і самоформування [8, с. 233].

Можна співвіднести ці види формування з двома видами соціалізації: стихійною і цілеспрямованою [1]. Так само можна говорити про два види інкультурації. Процеси соціалізації та інкультурації можуть розгля-

датися як різні складники цілісного процесу формування особистості.

Звідси випливає важливе теоретичне положення, що завданням педагогіки є «педагогічний супровід» формування особистості (розглянутою як під кутом зору соціалізації, так і під кутом зору інкультурації). Завдання тут полягає не в тому, щоб «усунути стихійне формування особистості, а в тому, щоб регулювати його в необхідному напрямі... Це більш важке завдання: так протиставити цілеспрямоване формування можливим негативним впливам стихійного плану, щоб використовувати їх у належному напрямі. Цей психолого-педагогічний прийом називається психологічним загартуванням» [8, с. 234].

Якщо взяти за основу це положення, то постає завдання його конкретизації стосовно проблеми інкультурації особистості. У цьому аспекті важливим принципом аналізу є те, що педагогічний вплив має базуватися на природних механізмах інкультурації особистості. Процес інкультурації – це двовекторний процес, у якому потреби індивіда реалізуються в конкретному соціокультурному середовищі. Можна спостерігати ситуації, наприклад, коли педагог забороняє дитині спілкуватися з «поганою компанією», але якщо у дитини не буде альтернативних «хороших компаній», які б забезпечили її природні потреби в самоствердженні, визнанні, відчутті себе потрібно іншим, доки ці останні будуть реалізуватися в «поганій компанії», всі педагогічні дії педагога у вигляді заборон, покарань чи спроб зайняти дитину «корисними справами» не дадуть позитивного ефекту. Таким чином, процес педагогічного супроводу інкультурації має базуватися на природних механізмах інкультурації.

Так, В. Кірсанов відзначає, як тільки ми розглядаємо соціальне чи культурне середовище як систему, процес «регуляції» (практичні дії, спрямовані на певні зміни в певному об'єкті) має бути обґрунтований з огляду на «соціальну та культурну екологію». Адже в будь-якому разі виникає питання не тільки з приводу того, навіщо ми намагаємося щось змінити; справа у тому, що будь-яка регуляція – це втручання у соціум і культуру як екологічну систему. Тому виникає питання про доцільність, міру і межі регуляції [5, с. 49–50].

Таке положення має суттєве значення під час розгляду проблеми формування комунікативної культури особистості під кутом зору інкультурації. Це тим більш актуально, що педагогічна наука нині активно використовує знання із загальної психології, соціології і соціальної психології про сутність і природу спілкування, способи



і форми функціонування в різних групах, особливості і роль спілкування в розвитку особистості, її соціалізації.

У зв'язку з вищезазначеним необхідно співвіднести поняття «інкультурація» та «соціалізація».

Проблематика, пов'язана з інкультурацією особистості, у науці актуалізувалася у зв'язку із розвитком прикладної і педагогічної культурології. Наприклад, М. Аріарський, автор першої монографії, спеціально присвяченої прикладній культурології, однією з центральних проблем прикладної і педагогічної культурології називає інкультурацію особистості, процес входження особистості в культуру, залучення її до культурних цінностей соціуму [2; 3].

Соціалізація розглядається як «процес і результат «входження» людини до соціуму, освоєння й відтворення нею соціального досвіду, прийняття вимог, норм і принципів суспільних відносин, формування й реалізація детермінованих суспільством громадянських, професійних, суспільних, сімейних та інших соціально-значимих функцій» [3, с. 11].

Тобто, йдеться про розгляд соціуму з позицій культури. Таким чином, вивчення процесу соціалізації з необхідністю передбачає і вивчення процесу інкультурації. Оскільки культурне і соціальне співвідносяться як зміст і форма, то соціалізація й інкультурація є різними проекціями одного й того самого процесу.

Разом з тим, суттєвим для розгляду формування комунікативної культури особистості є те, що увага під час аналізу інкультурації особистості акцентується на культурних цінностях і нормах як змістовних компонентах соціальних процесів і, відповідно, на ціннісних орієнтаціях особистості.

У цьому контексті виникає важливе теоретичне питання про процес освоєння людиною культури, що є базовим для розуміння процесу інкультурації. Під час дослідження процесу інкультурації варто говорити про певний гомоморфізм культури суспільства і культури особистості в тому сенсі, що особистість є носієм культури [9]. Поняття «культура» в первісному значенні (з латини) означає «обробіток», «вироснування»; а оскільки предметом обробітки є те, що має цінність, то процес інкультурації розглядається як процес інтеріоризації цінностей. Функціонування одних культурних явищ, припинення функціонування інших зразків культури є показником того, що саме виступає в певному соціумі у якості культурної цінності. Процес прийняття тих чи інших ціннісних орієнтацій має суто особистий характер, тому у вирішенні завдань відродження культурних цінностей озна-

чає, що або вони не функціонують у соціумі, спільності як цінності, або не включені в «життєвий простір» певної особистості і не виступають для неї як цінність. Таким чином, завданням педагогічного супроводу інкультурації є цілеспрямована робота зі створення умов для функціонування певних цінностей у соціумі. У цьому аспекті важливу роль має «екологічний підхід» до регулювання культурних процесів, про який йшлося вище.

Варто відзначити, що різні теорії особистості акцентують увагу на різних механізмах соціалізації та інкультурації особистості, що можуть бути простежені в контексті проблеми формування комунікативної культури особистості. Так, у класичному психоаналізі проблематика, пов'язана з комунікативною культурою, може бути проаналізована під кутом зору поглядів З. Фрейда на культуру, зокрема протиставлення особистості і культури.

У концепції К.-Г. Юнга (аналітична психологія) проблематика комунікативної культури пов'язана з поняттями «колективне несвідоме» і «архетип». На основі теорії архетипів у подальшому було поглиблено розроблення проблем комунікації, пов'язаних із феноменом ментальності та етнопсихологією.

У межах індивідуальної теорії особистості А. Адлера комунікативна культура особистості може бути розглянута співвідносно з такими поняттями, як «прагнення до переваги», «соціальне почуття». Людина розглядається як складник соціуму, і для «нормальної» людини характерна ефективна адаптація до соціуму. Таким чином, «знімається» протилежність людини і культури у фрейдівському розумінні. Навпаки, «культурна адаптованість» виступає критерієм психічного здоров'я. З цієї точки зору адаптованість може бути розглянута як функція комунікативної культури, а комунікативна культура особистості – як результат адаптованості.

У межах гуманістичного психоаналізу (Е. Фромм) соціальний аспект аналізу ще більш увиразнений. У роботі «Мати чи бути» Е. Фромм доходить висновку і доводить, що здатність людини до спілкування, її спроможність «вписати» своє буття в буття іншої людини, буття соціуму, природи, світу дає можливість зняти всі форми відчуження, запобігти розвитку деструктивних сил, відчувати себе частиною світу і водночас не залежати від нього.

Е. Берн аналізує процеси міжособистісного спілкування на рівні транзакцій – одиниць спілкування, спираючись на трикомпонентну структуру «Я»: Батько, Дорослий і Дитина.



Він звертає увагу на те, що в різних ситуаціях міжособистісного спілкування можуть активізуватися різні стани «Я», визначаючи собою конкретну структуру «транзакцій». Найважливішим видом такої структури є «гра» – «система транзакцій з прихованою мотивацією і передбачуваним результатом». На думку Берна, процес формування комунікативної культури особистості в контексті транзактного аналізу може бути дослідженням з позицій розвитку здатності усвідомлення і контролю ігрових відносин і вибудовування «неігрових».

У межах різних теорій вчення акцентується увага на засвоєнні людиною певних соціальних моделей поведінки. З одного боку, плідним є рефлексологічний підхід (І. Павлов), з іншого – біхевіоральний (Б. Скіннер). Якщо перший заснований на послідовному чергуванні умовного та безумовного подразників, то другий – на «оперантному зумовленні». Особистість – набір рефлексів, поведінкових реакцій, а джерело розвитку особистості – вчення як набуття рефлексорних реакцій або вчення за допомогою підкріплення. Останній варіант був широко застосований у шкільній практиці (А. Бандура, А. Хінте та ін.), зокрема стосовно комунікативної культури. Увага при цьому приділялася розширенню поведінкового репертуару людини, опануванню навичками спілкування. Людина може набутися як правильних, так і неправильних моделей спілкування, може не вміти спілкуватися, емоційно та адекватно реагувати на ситуації. Для подолання перешкод у спілкуванні виробляються відповідні методики: «ідеальної моделі», «репетиції поведінки» тощо.

Гуманістична психологія на відміну від психоаналізу, що досліджує минулий досвід людини, акцентує увагу на її спрямованості в майбутнє, на творчому потенціалі людини. А. Маслоу і К. Роджерс постулюють вроджене прагнення людини до самоактуалізації. Це прагнення зумовлює рух людини в напрямі автономії і розкриття власного творчого потенціалу.

«Діяльнісний підхід» до розгляду особистості (О. Леонтьєв) бере свій початок від ідей Л. Виготського про єдність «зовнішнього» і «внутрішнього», про перетворення «інтрапсихологічного на інтерпсихологічне». Загальний висновок, зроблений О. Леонтьєвим, полягає в тому, що в дослідженні особистості потрібно виходити з конкретних видів і форм відносин, у які люди вступають один з одним у процесі спільної діяльності [6].

А. Петровський, розглядаючи особистість у контексті групової діяльності (колектив при цьому визначається як вищий рівень розвитку групи), звернув увагу на те, що вона (особистість) виступає як суб'єкт ідеальної

репрезентованості в соціумі, що дає змогу їй бути індивідуально представленою у життєдіяльності інших людей. Ідеальна репрезентованість, на думку Петровського, – це мета і сутність спілкування, яке не зводиться виключно до обміну інформацією як низки актів комунікації. Спілкування – це процес, у якому людина поділяє своє буття з іншими людьми, продовжує себе в них і завдяки цьому виступає для них як особистість. У такому баченні комунікативна культура – це здатність до максимальної репрезентації себе в соціумі. Таким чином, персоналізація здійснюється в контексті єдності, спільності, наступності, передачі способів і результатів діяльності [7].

В. Мясіщев аналізує особистість у системі соціальних відносин, при чому поняття «відносини» тут мають суб'єктивний сенс. У разі підходу до аналізу особистості як системи відносин структурною основою, ядром особистості (що визначає рівень і характер цілісного функціонування психічної організації людини) є система суб'єктивно-ціннісного індивідуально-вибіркового ставлення особистості до дійсності. Ця система відносин являє собою ті внутрішні умови, через які трансформуються всі зовнішні впливи на особистість і які визначають специфічний, індивідуальний характер її поведінкових реакцій у відповідь на ці впливи. Індивідуальна система відносин особистості, її ядро повністю визначається специфічним, індивідуальним для кожної конкретної особистості досвідом її соціально-психологічних зв'язків, тобто досвідом спілкування, насамперед в умовах найближчого і значущого для неї соціального оточення. Отже, особистість з точки зору В. Мясіщева за самою своєю суттю виступає як істота «діалогічна», як продукт індивідуального досвіду спілкування і взаємин з іншими людьми. У світлі цього положення комунікативну культуру можна визначити як систему відносин, функцією якої є організація процесу спілкування з метою ефективної взаємодії. Таким чином, культура спілкування, з одного боку, є структурою, що цілеспрямовано організовує процес взаємодії, а з іншого – бере участь у формуванні нових відносин чи корекції старих у процесі цієї взаємодії.

Розгляд комунікативної культури особистості в контексті різних теорій особистості дозволяє не тільки виявити різні ракурси її вивчення, але й визначити низку психолого-педагогічних умов її формування. Останні зумовлені різними підходами до розуміння природи і сутності комунікативної культури.

Висновки. Інкультурацію і соціалізацію можна розглядати як складники єдиного процесу формування особистості. Процес



педагогічного супроводу інкультурації доцільно розглядати (за системного підходу) у контексті «соціальної та культурної екології», оскільки він передбачає вплив на соціум як екологічну систему. У зв'язку з цим виникає питання про доцільність, міру і межу регуляції. Під час аналізу інкультурації особистості предметом дослідження стають культурні цінності, норми соціуму і ціннісні орієнтації особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Г.М. Социальная психология: Учеб. для высш. шк. М.: Аспект-Пресс, 1999. 373 с.
2. Ариарский М.А. Прикладная культурология. СПб., 1999. 530 с.

3. Ариарский М.А., Бутиков Г.П. Прикладная культурология на службе развития личности. Педагогика. 2001. № 8. С. 9–16.

4. Гончар Т.І. Формування комунікативної культури молодших школярів в умовах дозвілля. Дисертація ... канд. пед. наук. Київ, 2003. 186 с.

5. Кірсанов В.В. Технологія проектування поліфункціональних соціально-культурних програм. Вісник КНУКіМ. «Педагогіка». 2002, № 6.

6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Наука, 1975. 325 с.

7. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. М.: Наука, 1981. 255 с.

8. Платонов К.К. Структура и развитие личности. М.: Наука, 1986. 254 с.

9. Соколов Э.В. Культура и личность. АН СССР. Ин-т филос.; Ленингр. сектор. Л.: Изд-во «Наука», 1972. 227 с.

УДК 378.14

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Марінова Г.М., к. філос. н., доцент,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті аналізується науково-дослідницька робота майбутніх соціальних працівників, вивчається досвід її організації та пошук інноваційних підходів до цієї діяльності. Робиться висновок, що організація наукової роботи студентів має враховувати специфіку соціальної роботи як наукового напрямку; про необхідність активного залучення студентів до наукових досліджень, що проводяться на базі кафедри за замовленням соціальних служб.

Ключові слова: соціальна робота, науково-дослідницька робота студентів, організація навчально-го процесу.

В статье анализируется научно-исследовательская работа будущих специалистов социальной сферы, изучается опыт ее организации и поиск инновационных подходов к этой деятельности. Делается вывод, что организация научной работы студентов должна учитывать специфику социальной работы как научного направления; о необходимости активного привлечения студентов к научным исследованиям, проводимым на базе кафедры по заказу социальных служб.

Ключевые слова: социальная работа, научно-исследовательская работа студентов, организация учебного процесса.

Marinova H.M. THE EXPERIENCE OF THE ORGANIZATION OF SCIENTIFIC RESEARCH WORK OF FUTURE SOCIAL WORKERS

The article analyzes the research work of future specialists in the social sphere, studies the experience of its organization and the search for innovative approaches to this activity. It is concluded that the organization of scientific work of students must take into account the specificity of social work as a scientific direction; the need for active involvement of students in scientific research, conducted on the basis of the department commissioned by social services.

Key words: social work, research work of students, organization of educational process.

Постановка проблеми. Інтеграція української вищої школи в європейський освітній простір, де акцент у навчанні студентів робиться не на виконавську, а на творчу працю, не на проміжні, а на кінцеві результати навчання, ставить перед нею

завдання формування соціально активної, творчої особистості, здатної генерувати ідеї і реалізовувати їх у професійній діяльності. Триває пошук такої моделі підготовки фахівців, яка б забезпечувала вигідне поєднання отримання теоретичних знань,